משנה · ראשונים · רמב״ם · סדר זרעים

רמב"ם על משנה ברכות

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ם על משנה ברכות

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבם-על-משנה-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 7
משנה ה 7
פרק ב 7
משנה א 7
משנה ב 8
משנה ג 8
משנה ד 8
משנה ה 8
משנה ו 9
משנה ז 9
משנה ח 9
פרק ג 9
משנה א 9
משנה ב 10
משנה ג 10
משנה ד 10
משנה ה 10
משנה ו 11
פרק ד 11
משנה א 11
משנה ב 12
משנה ג 12
משנה ד 13
משנה ה 13
משנה ו 13
משנה ז 13
פרק ה 14
משנה א 14
משנה ב 14
משנה ג 14
משנה ד 14
משנה ה 15
פרק ו 15
משנה א 15
משנה ב 15
משנה ג 15
משנה ד 15
משנה ה 16
משנה ו 16
משנה ז 16
משנה ח 16
פרק ז 17
משנה א 17
משנה ב 19
משנה ג 19
משנה ד 19
משנה ה 19
פרק ח 19
משנה א 19
משנה ב 19
משנה ג 20
משנה ד 20
משנה ה 20
משנה ו 21
משנה ז 21
משנה ח 21
פרק ט 22
משנה א 22

משנה ב 22
משנה ג 22
משנה ד 23
משנה ה 23

פרק א

משנה א

מאימתי קורין את שמע בערבין וכו': כבר בארנו בפתיחת דברינו מה טעם התחיל בזו המסכת ומה שהצריכו לדבר על עונת קריאת שמע ערבית קודם שידבר על עונת קריאתה שחרית. שכן מצינו בתורה בחיובה בשכבך ובקומך רוצה לומר שיקראוה בשעת שינת בני אדם ושעת קומם משנתם. ורצה לומר במה שאמר משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן משעה שיכנסו כהנים טמאים שטבלו לאכול בתרומתן וזה לא יהיה אלא אחר כלות היום כאשר אמר הכתוב בכל מי שיטהר מטומאתו ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים ושהצריכו לומר משעה שהכהנים נכנסין ולא אמר מצאת הכוכבים ואף על פי שהעת אחד להועילנו תועלת מתוך דבריו והוא שכהן טמא כשיטבול מותר לו לאכול בתרומה אחר ביאת השמש ואם עדיין הוא מחוסר כפורים והוא שתהיה טבילה זו אחר השלמת הזיבה או הצרעת שלא תאמר לא תעלה לו טבילה עד שיקריב הקרבנות הראוים לו ממחרת והודיענו שמותר לו לאכול תרומה קודם שיקריב אותן הקרבנות שלא הקפיד באכילת התרומה אלא על ביאת השמש לא על הבאת הכפרה. ואשמורת שם שלישית הלילה אצלם ושאמרה אשמורה הראשונה הוא השליש הראשון מן הלילה. ועמוד השחר הוא האור הנוצץ בפאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות. וטעם זה קרבת שטח אור השמש מן הקיטורים העבים העולים מן הארץ תמיד אשר די [*צ"ל עלותם פי' הקיטורים, עיין תוי"ט] עלותה מן הארץ אחד וחמשים מיל כמו שהתבאר בחכמת הלמודים ודעת חכמים כדעת רבן גמליאל אלא שאמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה כמו שיתבאר אחר כן והלכה כרבי גמליאל:

מעשה שבאו בניו מבית המשתה וכו': בית המשתה בית משתה היין והביא דבר זה לסייע בו רבן גמליאל ושהוא הורה כדבריו:

ולא זו בלבד אמרו אלא כל מה שאמרו חכמים כו': הקטר חלבים הם כלל חלבי הקרבנות אשר יקריבו הכהנים בכל יום. ואברים הם נתחי העולה הקרבה בכל יום והוא מה שאמר הכתוב את הכבש אחד וגו'. והנותר מן החלבים ההם ואברים ההם מקריבין אותן כל הלילה עד עלות עמוד השחר כמו שאמר הכתוב בעולת התמיד היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר. וכן אכילת קדשים שצוה הקדוש ברוך הוא באכילתן שלא יאכלו אלא ליום אחד אשר נאמר בהם ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר דינם כן שיאכלו יום הזבוח ובלילה עד שיעלה עמוד השחר. ומה שאמרו באלו כולם עד חצות ואף על פי שיש בשעה פנאי עד שיעלה עמוד השחר הוא סייג שלא תדחק עליו

את השעה ונמצא עושה מהם דבר אחר עלות השחר. וזה ענין מה שאמרו להרחיק אדם מן העבירה:

משנה ב

מאימתי קורין את שמע בשחרית כו': תכלת הוא שם נופל על הצמר הצבוע כעין תרשיש בלבד. ומה שאמר בין תכלת ללבן ר"ל בין תכלת שבציצית ללבן שבה. וכרתי הוא הירוק. וסוף שעת הקריאה לדעת רבי אליעזר עד הנץ החמה ולדעת רבי יהושע עד ג' שעות לפי שהוא סובר כי מה שאמר הכתוב ובקומך בעת שיהיו כל בני אדם עומדים ממטתם ויש מי שלא יקום ממטתו עד שעברו ג' שעות מן היום והם בני מלכים ועל כן מותר לקרותה עד סוף שעה שלישית. ודע כי כל השעות הנזכרות בכל המשנה הם השעות הזמניות וענין הזמניות הם השעות שיש מהם י"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה ומה שאמר עד שלש שעות כאילו אמר עד כלות רביע היום אחד שהיה היום יום תקופת תמוז או יום תקופת טבת ועל זה היה סובר ומה שאמר לא הפסיד ר"ל לא הפסיד הברכות אלא מברך יוצר ואהבה וקורא ק"ש ואפילו אחר (שש) [שלש] שעות מן היום אבל שכרו בענין ההוא כמי שקורא בתורה לא כמי שקורא ק"ש בעונתה ומכאן אתה למד שהקורא ק"ש בעונתה שכרו מרובה מקורא בתורה. ואין הלכה כרבי אליעזר והלכה כרבי יהושע וזה במי ששכח אבל לכתחלה הוא חייב לכוון השלמת קריאתה עם הנץ החמה.

משנה ג

בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה כו': פי' יטה עד שיהא נוטה להשען או להיות מיסב והוא כמו לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו:כ"ט) ומה שאמר אם כן היא קושיא שהקשו בית שמאי על בית הלל וטעם המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בזה הדין שבית הלל מביאין ראיה מפסוק ובלכתך בדרך כלומר כפי שיזדמן לאדם שלא יתכוין לא בשכיבה ולא בקימה ובית שמאי אומרים שלא בא ובלכתך בדרך אלא ללמדנו שכל העוסק במצוה פטור מקריאת שמע כלומר שכל זמן שתהיה מהלך בדרך ואינך עוסק במצוה אתה חייב בק"ש אבל אם היית מתעסק במצוה אחרת אינך חייב בה. וכן דברי הכל העוסק במצוה פטור מן המצוה ובית הלל דקדקו העיון ואמרו להם כדבריכם כן הוא וכבר נתבאר ממה שאמרנו שיוכל אדם לקרות קריאת שמע כשהולך בדבר הרשות אם כן מותר לקרות קריאת שמע מי שהוא מהלך וזה מה שאנו מבקשים:

אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי כו': פי' סכנתי שמתי נפשי בכפי לפי שהוא ירד מעל בהמתו וישב לארץ והטה ועל דעת בית הלל היה יכול לקרות ק"ש והוא הולך רוכב על בהמתו. ולסטים הם שוללי הדרכים והגנבים.

כדי היית לחוב בעצמך. ענין חייב מיתה היית מפני שעברת על דברי בית הלל ואם היית מת היית מתחייב בנפשך:

משנה ד

בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה כו': שתי הברכות שיברך בשחר קודם ק"ש הם יוצר ואהבה והא' שהוא מברך לאחריה אמת ויציב אבל בלילה יברך לפניה שתים מעריב ערבים ואהבת עולם ואחריה אמת ואמונה והשכיבנו. והברכה הארוכה היא יוצר אור ומעריב ערבים והקצרה היא אהבת עולם ונקראת ברכת יוצר ארוכה ואהבת עולם קצרה מפני שכל ברכה שיש בתחלתה ברוך ובסופה ברוך נקראת ארוכה ושאינה כן נקראת קצרה ופי' אינו רשאי אין לו רשות כלומר לא יהא מותר לו לעשות ופי' לחתום רוצה לומר שיפסוק במקום שאינו ראוי לפסוק:

משנה ה

מזכירין יציאת מצרים בלילות כו': יציאת מצרים כנוי לפרשת ציצית שנאמר בה אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים והסברא נותנת שלא יקראו הפרשה הזאת בלילה כי הכתוב אומר וראיתם אותו בשעת הראיה כאשר באה הקבלה לולי יציאת מצרים שנזכר שם ויש לנו לקרותה מפני הענין ההוא. ואולם מה שאמר ר"א בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה כי לא היה בן שבעים אלא צעיר לימים היה והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד אשר תשש כחו ונזרקה בו שיבה וחזר כזקן בן שבעים שנה והיה התחלת השיבה ברצונו כמו שנתבאר בגמרא (דף כח.) ואמר בענין תמיהה הרי אני אע"פ שהשתדלתי והתחברתי עם אנשי החכמה לא זכיתי לדעת הרמז שנרמז בכתוב בחיוב קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא:

פרק ב

משנה א

היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא כו': זמן המקרא הוא אחד מזמני קריאת שמע הקצובים בפרק הקודם לזה. ומה שאמר אם כיון לבו יצא ר"ל אם ישים לבו ומחשבתו ורעיוניו לקריאה ההיא שאפשר לשמור הנקוד ולא יתכוין לקריאת הפרשה. ומה שאמר יצא ר"ל יצא ידי חובתו. ובפרקים הם פרקי קריאת שמע ונבארם אחרי זאת. ודברי רבי מאיר בפרקים שואל מפני הכבוד וקל וחומר להשיב שלום למי שישאל בשלומו וכמו כן מה שאמר באמצע שואל יתחיל הוא לתת שלום וקל וחומר להשיב שלום. ופי' מפני הכבוד הוא לתת שלום או להשיב שלום אל איש ראוי לכבדו כגון אביו

או רבו או חכם ממנו ומפני היראה איש שהוא מפחד ממנו כגון אנס או מלשין והלכה כרבי יהודה:

משנה ב

אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה כו': ענין דברו אינו נוהג אלא ביום כי המצוה האמורה בפרשת ויאמר והיא מצות ציצית אינה מחויבת אלא ביום כמו שבארנו קודם זה. והלכה כר"י:

משנה ג

הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא כו': דקדוק האותיות הוא להשמר במוצא שפתיו בעת הקריאה כדי שלא יניע אות נחה ולא יניח אות נעה ויבאר זכרון התנועות הראויות לבארם ויחטוף התנועות הראויות למהרם בחטיפה ויוציא האותיות דרך מוצאם ולא יבליע אות בשניה הסמוכה אליה בהיות האות מסוף המלה היא בעצמה ראש המלה הבאה אחריה כגון ואבדתם מהרה בכל לבבך וכדומה לו והדברים האלה כולם אי אפשר לכתבם בספר אבל יקחו אותם מפי מלמד שילמדם פה אל פה. ולמפרע פירוש הפוך והוא שיקרא פסוק ואחר כן שלפניו ואחריו השלישי שלפניו. ופי' טעה שגה וחטא. וענין דברו יחזור למקום שטעה על הדרך שזכרו בתוספתא (פ"ב) הוא שאמר טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק חוזר לפרק ראשון באמצע הפרק חוזר לתחלת הפרק בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה. ואין הלכה כרבי יוסי ולא כרבי יהודה שאמרו לא יצא:

משנה ד

האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך כו': פירוש אומנין עושי מלאכה ומנהג בוני הקירות בעפר להציב שני לוחות ומשליכים העפר באמצע וירקעו אותו בכלי עץ יד עד יאחז תבנית הקיר ויקשר ואח"כ מסירין הלוחות ההם מן הבנין אשר בנו וזה המעשה נקרא אצל בני אדם היום בלשון ערב טאפי"ה והלוח הא' מאלו השנים אשר בם יבנה ויכונן הקיר קורים אותו נדבך וזהו פירוש המלה על אמתתה. וענין מה שאמר בראש הנדבך ר"ל בראש הקיר בשעה שיהיו עושי המלאכה רוקעים וכותשים בין הלוחות הנקראין נדבכים. ומה שאסר להם שלא יתפללו שם מפני טרדת הלב וק"ש לא תצטרך לכוונת הלב אלא פסוק ראשון בלבד:

משנה ה

חתן פטור מקריאת שמע לילה הראשון כו': האדם לא יפטר מקריאת שמע אלא בהיות לבו טרוד בדבר מצוה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ואם ישא בתולה פטור מק"ש

בעוד שהוא יבא אליה מפני טרדת לבו שמא לא ימצאנה בתולה והוא שיהא בענין ההוא מתעסק במצוה ר"ל מצות פריה ורביה אבל אם נשא אלמנה חייב בק"ש שאע"פ שהוא טרוד במצוה אין לו טרדת מחשבה וכן אם יעמוד ימים לבתולה ולא יבא אליה אין לו אז טרדת הלב שכבר עברה ממנו טרדת הנשואים. וזהו ענין שאמרו אם לא עשה מעשה ר"ל אם לא בעלה ועמד עד לאחר שבת שנשאה לפניו כבר עברה טרדת לבו וזה המעשה שעשה רבן גמליאל חומרא שהחמיר על עצמו:

משנה ו

רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו כו': זו הרחיצה היתה במים חמין מפני שאבל אסור לרחוץ במים חמין. ופירוש אסטניס קר הגוף גזור ממלת צנת שלג ואע"פ שנכתב בסמ"ך וזה נמצא הרבה בלשונות:

משנה ז

וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין כו': כל זה מבואר:

משנה ח

חתן אם רצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה לטול את השם יטול כו': ענין דברי רבי שמעון הוא אומר כי כשיקרא יביטו אליו בני אדם בעין הדור וכבוד וכשהוא מדקדק במצות ואפשר שיהיה מעשהו לפנים ולא לשם שמים. ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

פרק ג

משנה א

מי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומן התפלה כו': ענין דברו מוטל לפניו אינו ר"ל שיעמוד לפניו אך ר"ל קודם שיקברהו ואף על פי שאינו עמו במקום אחד אבל כשלא יהיה המת ההוא קרובו מאותן שהוא חייב להתאבל עליהם הוא חייב בק"ש ואע"פ שעדיין לא נקבר אבל אם יהיה לפניו וישמרהו אז יהיה פטור מק"ש. ונושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהם הם האנשים המזומנים לשאת המטה כשייעפו נושאיה וכל מי שיבא לשאת המטה או יצטרך לעזור נושאי המטה אחד שיהיה לפני המטה או אחר המטה הוא פטור מק"ש ואם לא יהיה מן המזומנים לשאת המטה ולא מן העוזרים אבל בא ללוותם בלבד הוא חייב בקריאת שמע והכל פטורים מן התפלה והטעם מפני טרדת הלב:

משנה ב

קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור כו': היה המנהג אצלם לקבור המת ואחר כך ישובו כל העם מן הקבר וירחקו ממנו עד מקום ידוע והמקום ההוא נקרא מעמד ויעמדו שם האבלים ויתקבצו האנשים אשר שם לנחם האבלים ושירה הוא מערכת אנשים ונקראת בזה השם בשביל האנשים העומדים זה אצל זה. ומה שאמר להתחיל ולגמור ר"ל להשלים פרשה ראשונה בלבד ואם יהיה המקום אשר יעמדו בו לנחם קרוב מן הקבר בכדי שלא יספיק לקרות פרשת שמע באורך הדרך ההוא והם הולכים אינם רשאים להתחיל בק"ש והפנימיים הם העם הרואים את האבלים ואין ביניהם אנשים אמצעיים ואשר אחריהם נקראים חיצונים:

משנה ג

נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין כו': כל זה מבואר ועוד יתבאר זה הענין במקומו במסכת קדושין (פ"א) במצות שאין הנשים חייבות בהן ומה טעם לא יתחייבו:

משנה ד

בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה כו': בעל קרי הוא הפולט שכבת זרע ברצונו או שלא ברצונו. ופי' מהרהר מחשב ברעיוניו ר"ל יקרא ק"ש בלבו ולא יניע שפתיו ואולם נתחייב בברכה אחר המזון מפני שהוא מן התורה כמו קריאת שמע והוא מה שאמר הכתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך ונפסקה ההלכה שדברי תורה אינן מקבלים טומאה ומותר לו לקרוא קריאת שמע ולברך לפניה ולאחריה וכן ברכת המזון ואף על פי שהוא בעל קרי אמנם התפלה כבר נהגו שלא יתפלל בעל קרי עד ירחץ במים אלא אם כן יהיה חולה ונכאב ואז לא יתחייב טהרה בשום פנים ואפילו על הזמן הראשון רוצה לומר שנתחייב בעל קרי אחרי הקרי טבילה ואז יתפלל כמו שיתבאר (דף כב.) בגמרא וכן נאמר בו חולה לאונסו פטור מכולם:

משנה ה

היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק כו': דברי המשנה הזאת הם בזריזים והזהירים שהיו שומרים להשלים קריאת שמע עם הנץ החמה ועלותה פאת מזרח כדי שתהיה התפלה עם עלות השמש וסמכו זה לדבר הנביא ייראוך עם שמש ועל כן יתכסה במים ויקרא והמים הרעים הם המבאישים ומי משרה מים ששורין בהן הפשתים. ומה שאמר עד שיטיל לתוכן מים אינו חוזר על המים הרעים ועל מי משרה אבל הוא חוזר על מי רגלים שנופל עליהם שם המים הרעים אבל המים המבאישים ומי משרת הפשתן

לא יתכסה בהם בשום פנים ואפילו השליך לתוכן מים אך מי רגלים אם השליך עליהם רביעית מים בבת אחת מותר לו לקרות קריאת שמע אצלם במקום אחר בתוך ארבע אמות ויהיה תיקון דברי זו המשנה להיות כן אבל לא יתכסה במים הרעים ובמי משרה ולא יקרא כנגד מי רגלים עד שיטיל לתוכן מים וכמה ירחיק מהן אם לא הטיל לתוכן מים ומן הצואה ארבע אמות ועוד נבאר במסכת שאחרי זאת (פרק ח מ"ה דפאה) שיעור רביעית וזולתה מן המדות ומה שאמר להרחיק מן הצואה ארבע אמות כשתהיה לאחריו או לצדדיו אבל לפניו בעוד שיראה אותה אינו מותר לו לקרות והיא כנגד עיניו:

משנה ו

זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע כו': הזב והנדה טומאתם חמורה ואי אפשר להטהר ממנה ביום אחד כמו שנבאר במקומן ופי' משמשת הוא כנוי לאשה בשעת הבעילה ומנהג האשה כשתבעל ונכנסה הטפה במקום תחתונה שיקפא כל מה שימצא שם מן הליחה ונעשה העובר כמו שהתבאר בחכמת הטבע ואם יקרה בבית הרחם מדוה ולא ינהגו עניני העובר כראוי תהיה הטפה ההיא נופלת מן האשה ויש עת שהיא פולטת הזרע אחרי שינויו והפסדו ויש עת שהוא נופל והוא לא נשתנה כשתהיה פולט בתוך ג' ימים כמו שיתבאר בזולתי המקום הזה ותקרא האשה כשתפול ממנה הטפה ההיא פולטת שכבת זרע וכמו שנתחייב בטבילה האיש המוציא שכבת זרע כן תתחייב האשה אשר נבעלה או אשר הפילה הטפה קודם שנויה ואע"פ שטהרה תיכף אחר הבעילה והפילה אותה ליום או לשני ימים ומפני זה אמרו חכמים שהזב שראה קרי והאשה הנדה כשתפול ממנה הטפה כאשר זכרנו או שראתה דם בשעת הבעילה ונעשית נדה כל אלו חייבים בטבילה מטומאת שכבת זרע ואח"כ יתפללו ואע"פ שהם בטומאה יותר חמורה משכבת זרע ר"ל הזיבות והנדות ורבי יהודה אומר אחר שהם בטומאה חמורה לא יטהרו מטומאה הקלה ואין הלכה כרבי יהודה וכל זה היה בזמן הראשון שנתחייב כל הנטמא בשכבת זרע טבילה ואחר כן יתפלל וכאשר הביאו אחר כך בגמרא וכדבטלוה לטבילותא בטלו כל זה אבל יחויב הרחיצה בלבד קודם התפלה מפני שנהגו בה בני אדם אבל זב ונדה אינם חייבים טבילה שלא נהגו בה ועל כן תתבונן בזה הענין שהוא אמת:

פרק ד

משנה א

תפלת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות כו': דברי רבי יהודה עד ארבע שעות ר"ל עד סוף השעה הרביעית הזמנית והוא שליש היום כמו שבארנו בתחלת

המסכת והלכה כרבי יהודה ופי' פלג חצי המנחה שם נופל על עת מן היום והוא כשישאר מן היום שתי שעות וחצי זמניות ונקראת התפלה השנית מנחה מפני היות תחלת זמנה בעת ההיא ופלג המנחה כשישאר מן היום שעה ורביע שעה זמנית ומי שהתפלל עד הערב והוא עת ביאת השמש כבר התפלל מנחה [נ"ל שצ"ל והוא] ואינה תפלה גמורה כי פסק ההלכה במקום זה מאן דעביד כמר עביד ומאן דעביד כמר עביד ומה שאמר תפלת הערב אין לה קבע מפני שאינה חובה כשחרית ומנחה אבל היא רשות ר"ל התנדבו בה בלבד ועל כן לא הקפידו על תחלת זמנה וסופה ויכול אדם להתפלל אותה עד עלות השמש ואם עברה שעת תפלה מאלו השלש תפלות יוכל להשלימה אחר זמנה עם התפלה הבאה אחריה אבל יאחר התפלה שעבר זמנה ויקדים תפלת השעה שהוא בה ומה שאמר ושל מוספין כל היום אין זמנה אלא עד סוף השעה השביעית הזמנית ואם התפלל אחר שעה ז' יצא ידי חובתו כמו שאמרו כל היום אבל נקרא פושע:

משנה ב

רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש כו': פי' יארע תקלה יבא מכשול ע"י והודיה על חלקי שבח לאל על הטובה שחלק לי וכבר בארו דברי אלו שתי התפלות (דף כח) ואמר בכניסתו מה הוא אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אכשל בדבר הלכה ולא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ולא על מותר אסור ועל אסור מותר ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם וביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי עם יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינן מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי עולם והם רצים לבאר שחת ואלה שתי התפלות חובה לכל מי שיכנס בבית המדרש לקרות שהרי לא אמרו בכניסתו מה היה אומר כדי שיהיה ספור למה שהיה אומר רבי נחוניא בן הקנה ואז יהיה רשות בידינו אבל אומר בכניסתו מה הוא אומר ר"ל כשיכנס לבית המדרש מה חייב לומר ויש לו להתפלל אלה שתי התפלות יושב או עומד או כמו שיזדמן לו ולא יחזיר פניו למזרח ולא יברך ולא יעשה השתחויה בהם ולא נפילת אפים וקרא שמה תפלה על מנהג הלשון שהוא מכנה כל בקשה תפלה:

משנה ג

רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם י"ח כו': פירוש מעין שמנה עשרה ובארו ענין זה ואמרו [כ"ה לשון הירושלמי אליבא דרב] סוף כל ברכה וברכה על דמיון שאומר לך

אתה חונן לאדם דעת ברוך אתה ה' חונן הדעת סלח לנו אבינו בא"י חנון המרבה לסלוח וכן עד סופם לבד משלש ראשונות ושלש אחרונות לא יוסיף בהם ולא יגרע מהם ופירוש שגורה שלא נתבלבל לשונו אבל אומר אותה במהירות ורגילות והלכה כרבי עקיבא:

משנה ד

רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים כו': ר"ל בענין קבע שישים תפלתו כמי שיש לו עסק שהוא מצווה לעשותו וישלימהו כדי שינוח מעבודתו ויסיר מעליו טרחו ומשאו ומה שאמר ואומר הושע ה' את עמך וכו' אין הדבר הזה ענין נוסף על תפלה קצרה אבל הוא באור ענין תפלה קצרה מה היא ומה שאמר פרשת העבור בארו בגמרא [דף כ"ט ע"ב לחד לישנא] שהוא גזור מעברה ענינו אפילו בשעת העברה הושע ה' את עמך ותרצה אותם ותשלים שאלותיהם ואין הלכה כרבי יהושע אבל דברי התפלה שיתפלל אדם בשעת טרדת הלב והמרוצה כך היא [שם] צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה ויכול להתפלל אותה הולך או רוכב או כמו שיזדמן לו ואין בה השתחויה וכשיגיע לישוב ונשאר זמן שאפשר בו למלאת חסרון התפלה יתפלל אותה כראוי:

משנה ה

היה רוכב על החמור ירד ויתפלל כו': מה שאמר ירד אינה הלכה (דף ל) ואע"פ שיוכל לירד ויהיה לו מי שישמור בהמתו אינו חייב לרדת מבהמתו אבל יתפלל והוא רוכב שמא יהיה לו טרדת לב ופי' יכוון לבו יפנה לבו ורעיוניו ויחשוב בלבו שפניו כנגד קדשי הקדשים:

משנה ו

היה יושב בספינה או בקרון או באסדא כו': קרון מין ממיני העגלות ואסדא ספינה קטנה מאד יעברו בה בנחלים הגדולים ושמה המפורסם בלשון ערב אצל בני אדם מעד"ה:

משנה ז

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר כו': חבר שם תלמיד חכם ופי' חבר עיר חכם המדינה והוא כנוי בעד תפלת הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם ורבי אלעזר בן עזריה אומר שתפלת מוסף לא יתפללו אותה אלא בצבור ואינה חובה ליחיד בשום פנים. ורבי יהודה אומר משמו שהיא חובה ליחיד בזמן שלא יהא שם צבור מתפלל תפלת מוסף אבל בזמן שיש צבור מתפלל תפלת מוסף במדינה ההיא היחיד פטור מתפלת המוספין אחר שהקהל התפללו אותה והלכה כחכמים:

פרק ה

משנה א

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כו': רוצה לומר בכובד ראש לעמוד בכוונה וביראה כמו שאמר עבדו את ה' ביראה ופירוש שוהין מתעכבין רוצה לומר שהן מתעכבים קודם התפלה שעה אחת כדי ליישב דעתם ולהשקיט מחשבותם ואז יתחילו בתפלה ומה שאמר שהמתפלל לא ישיב שלום למלך כשישאל בשלומו אם היה המלך ממלכי ישראל אבל אם הוא ממלכי אומות העולם יפסיק תפלתו בשבילו (דף לב) מפני שהוא סכנת נפשות ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק ודבר זה אינו אלא בנחש בלבד (דף לג) מפני שאינו נושך ברוב הפעמים אבל מי שמנהגו לנשך תמיד כגון עקרב ואפעה יפסיק התפלה בראותו אחד מהם הולך אליו כי זה סכנת נפשות:

משנה ב

מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים כו': תחיית המתים היא אתה גבור וגבורות גשמים היא מוריד הגשם וכנו אותו במלת גבורה לגודל תועלתו וברכת השנים היא ברך עלינו ושאלה היא שאלת גשמים והיא שיאמרו בברכת ברך עלינו כו' והודיה היא הברכה השמנה עשרה והיא מודים אנחנו לך וכו' ואין הלכה כרבי עקיבא ולא כרבי אליעזר:

משנה ג

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך כו': ענין מה שאמרו על קן צפור יגיעו רחמיך שיאמר כמו שחמלת על קן הצפור ואמרת לא תקח האם על הבנים כן רחם עלינו וכל מי שאמר כן בתפלתו משתקים אותו מפני שהוא תולה טעם זאת המצוה בחמלת הקדוש ברוך הוא על העוף ואין הדבר כן שאלו היה מדרך רחמנות לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם וכן אם יאמר על טוב יזכר שמך יוכל אדם להבין מדבר זה שעל הרעה לא יזכר וזה הדבר כנגד הדת כי הקב"ה ראוי להודות לו על הטוב ועל הרע ופירוש סרבן איש מרי כלומר אין לו להמנע יותר מדאי והעובר לפני התיבה הוא שליח צבור:

משנה ד

העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף כו': סדר ברכת כהנים [ע' סוטה תמצא מקור דבריו] לעמוד לפני ההיכל בבתי כנסיות ולהחזיר פניהם אל העם ואחוריהם להיכל וש"צ כנגד הכהנים פנים אל פנים וישים בפיהם שלש ברכות אות

באות על ענין זה (אומר). ש"צ אומר [ע' כ"מ פי"ג מהל' תפלה ובמג"א סי' קכ"ח ס"ק כ'] יברכך ויענו הכהנים יברכך ומאמרם לקהל ואח"כ אומר להם ש"צ ה' ויענו הכהנים ה' ואח"כ יאמר להם שליח צבור וישמרך ויענו הכהנים וישמרך אז יענו כל הקהל ויאמרו אמן וכן בשלש ברכות כולן על הסדר הזה וכשיענו הצבור אמן לא יענה שליח צבור אמן שמא ישכח איזו ברכה היא אשר סיים אבל יחריש ויכוין לבו בברכה השנית אשר ישים בפיהם. ופירוש טירוף השכחה על הדרך שזכרנו. ופירוש הבטחתו מנהגו:

משנה ה

המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא כו': מטורף מת והוא מלשון טירוף כמו שזכרנו כי השכחה הוא אבוד הדבר מכח הזכרונות:

פרק ו

משנה א

כיצד מכרכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר כו': מלת כיצד מורכבת משלש מלות כאי זה צד ופירושו על אי זה ענין והיא שאלה בעד איכות דבר או הדומה לו. וחוץ מלת שיור. והניח תחלת כל ברכה מפני שהוא דבר משתתף בכל הברכות ר"ל בא"י אמ"ה. ופירוש ירקות (דף לח:) הם העשבים אשר מנהג לאכלם חיים או מבושלים ואשר מנהג לאכלם מבושלים כגון הכרוב והתרדין יברך עליהם כשיתבשלו בורא פרי האדמה אבל מי שיאכל התרדין והכרוב וכיוצא בהן בלא בשול אין לו לברך אלא שהכל. ואין הלכה כרבי יהודה:

משנה ב

בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא כו': מה שאמר על כולן ואפילו על פת ויין אם ברך עליהם שהכל יצא:

משנה ג

על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו כו': החומץ ידוע. ונובלות הם הפירות אשר נפלו מן האילנות פגי' קודם שיתבשלו ומה שאמר רבי יהודה כל שהוא מין קללה רוצה לומר הארבה והפירות אשר נפלו קודם בשולם. ואין הלכה כרבי יהודה:

משנה ד

היו לפניו מינים הרבה רבי יהודה אומר אם יש ביניהם ממין שבעה כו': ממין שבעה אחד משבעה מינין הספורים בתורה והם חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית ודבש והוא התמר. והלכה כחכמים:

משנה ה

בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון כו': זה שאמר שכל מי שיברך על היין קודם המזון אינו חובה לשנות הברכה על היין שהוא שותה אחר המזון זה הדבר מיוחד בשבתות וימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין וכשברך על היין תחלה היה בלבו לקבוע על היין אחר המזון אבל מי שאין בלבו לקבוע על היין אחר המזון ונשלם המזון ונצרך לקבוע על היין צריך לשנות הברכה (דף מב:) ופרפרת שם ללפתן ולכל מיני מטעמים שיאכלו בו הלחם ולשון רבים פרפראות: ומעשה קדרה כגון הריפות וגריסים והבריה העשויה מן הקמח והסולת ודומיהן: וב"ש אומרים שאם ברך על שום דבר מן הפרפראות לא פטר מעשה קדרה. ואין הלכה כב"ש:

משנה ו

היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו כו': פירוש הסבו הטו. וענינו שהיתה אכילתם על דרך קבוץ וחברה והטעם להיות כל אחד ואחד מברך לעצמו כשבא היין בתוך סעודה מפני שבני הסעודה מתעסקים באכילה ואם יענה אמן יש לחוש שמא יחנק ולפיכך נותנין לו כוס ויברך עליו כשיבלע מה שיש בתוך פיו. ומוגמר הוא הקטרת בשמים. ואמר שמי שיברך ברכת המזון הוא יברך על המוגמר ואף על פי שהמוגמר לא יביאוהו אלא לאחר ברכת המזון וכן היה מנהגם להביא המוגמר לפני בני הסעודה לאחר הסעודה:

משנה ז

הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו מברך על המליח כו': פירוש עיקר הוא השרש: ופירוש טפלה הסמוכה אליו ודברי זאת המשנה אינה אלא בשומרי גנות שהם אוכלים הפירות בתכלית מתיקותם ובשביל כך עושים מאכל מלוח כדי לחתך הליחות המתדבקות הנקבצות באסטומכא ואי אפשר לאכול המליח לבדו ומפני כך אוכלין אותו בלחם ואין כונתם אכילת הלחם ומפני זה תהיה הפת במקום זה טפלה והמליח עיקר:

משנה ח

אכל תאנים וענבים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל כו': דעת רבן גמליאל שעל כל אחד ואחד משבעת המינים חייב לברך ג' ברכות ר"ל ברכת המזון שהטוב והמטיב שהיא הברכה הרביעית חכמים תקנוה לימים מעטים אחר החרבן: ומה שאמר לצמאו ר"ל השותה מים לצורך הצמא אבל השותה מים כדי לבלוע בו שום דבר או להטעים מה שיש בפיו אינו חייב ברכה: ופירוש שלוק הוא כל דבר שלוק מאיזה מין שיהיה ואין הלכה כרבן גמליאל ולא כרבי עקיבא ולא כרבי טרפון שהוא אומר לברך קודם שתיית המים בורא נפשות רבות אבל ענין הברכה לברך אחר שתיית המים בורא

נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך אל חי העולמים ומה שאמרו חכמים לברך אחר שבעת המינים ברכה אחת צריך להיות בה מעין ג' ברכות וכך סדורה בא"י אמ"ה על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לנו ה' אלהינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על עמך ועל עירך ועל נחלתך ותבנה ירושלים בקרוב במהרה בימינו והעלנו בתוכה בשמחה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה ברוך אתה ה' על הארץ ועל הפירות ואם יהיה בארץ ישראל יאמר על הארץ ועל פירותיה וזאת הברכה בעצמה יברך על היין אבל יאמר על הגפן ועל פרי הגפן במקום על העץ ועל פרי העץ ואם אכל שום דבר מכל מה שיעשו ממיני התבואה אומר במקום על העץ ועל פרי העץ על המחיה ועל הכלכלה ויחתום על הארץ ועל המחיה:

פרק ז

משנה א

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן כו': פירוש זאת המשנה צריך להקדמות יתבארו במקומות מהמשנה והנני אבארם בדרך קצרה ואח"כ אפרש זאת הלכה ואומר שמתנות הקב"ה מן הזרוע אחר שקצרו אותו ויודש וימרחו אותו חייב להוציא ממנו חלק מנ' ולתת אותו לכהן וזה נקרא תרומה גדולה ואח"כ יוציאו מן הנותר חלק מי' זה נקרא מעשר ראשון ויתנהו ללוי ואח"כ יוציאו מן הנותר עשירותו וזה נקרא מעשר שני וחייב בעליו להעלותו ולאכלו בירושלים ואם אינו יכול להעלותו יגאל אותו במקומו ויקח כסף הפדיון בידו ויעלהו לירושלים ואם יגאלהו איש אחר יתן כסף ערכו לבד ואם יגאלנו בעליו יוסיף חמישיתו כמ"ש ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסיף עליו וכל מי שיקדיש דבר מכל הדברים אם יגאלנו הוא בעצמו יוסיף עליו חמישיתו כמו שיתבאר הכל במקומו ואח"כ יקח הלוי המעשר ההוא שנתנו לו ויוציא ממנו חלק מעשרה ויתנהו לכהן וזה נקרא מעשר מן המעשר והחלק שיפריש הלוי נקרא תרומת מעשר וטבל הוא שם לכל דבר שלא הוציאו ממנו דבר מכל אלו המתנות אשר זכרנו והיא מלה מורכבת טב לא והדמאי הוא דבר מסופק שלא נודע אם הוציאו ממנו מעשרות אם לא וזאת המלה כמו כן מורכבת דא מאי: והעיקר בידינו שכל מי שיבא לגורן קודם שיודש ויוציא ממנו מעשר ראשון קודם שיוציא תרומה גדולה ואותו מעשר יתנהו ללוי אין הלוי חייב להוציא מן השבלים ההם חלק תרומה גדולה שיש בם אלא תרומת מעשר בלבד אבל אם בא לגורן אחר שהודש ונמרח ונמצא שם כמו מאה סאין חטין ולקח מהן עשר

סאין ונתנם ללוי ולא הוציא תרומה גדולה יתחייב הלוי להוציא מאותן עשר סאין חלק תרומה גדולה שהיא חובה להוציאה מן הדגן והיא חמישית סאה ואח"כ יוציא מן הנותר תרומת מעשר. ומן העיקרים שיש בידינו שמעשר שני אסור לפדותו אלא במטבע מצויר וחתום כמו שנאמר וצרת הכסף ובא בקבלה דבר שיש עליו צורה אבל לפדותו בחתיכות כסף או בחתיכות זהב אינו מותר וכן אסור לפדותו במטלטלין וכן אסור לפדות ההקדש בחלק מן הקרקע ועל כן שמור אלו העיקרים כלן. ויש לך לדעת שהמשנה אינה מדברת באיסור דבר שאיסורו מפורסם ולא בהיתר דבר שנודע שהוא מותר אבל היא אוסרת מה שיסתפק אם הוא אסור אם לא אבל הדברים המבוארים אין צריך לדבר עליהם וצריך להקשות בזאת הקושיא תמיד ר"ל שיאמר איזה טעם למדנו מזאת המשנה. כשיהיה הדבר נודע ומבואר ואחר כל זה שים לבך לשמוע פירוש דברי זו המשנה אמר שכל מי שיאכל דמאי או מעשר ראשון שנטלה תרומתו אע"פ שיש בו חלק מתרומה גדולה כשיוציא מעשר ראשון מן השבלים שלא הודשו כמו שאמרנו או אכל מעשר שני והקדש שפדאוהו בעליו ואף על פי שלא נתן החמישית אבל נשאר עליהם חוב והשמש אף על פי שאינו מכלל האוכלין והכותי נבאר ענינו במקום אחר והיה עולה במחשבתנו שכל אלה אינן חייבין זמון בשביל שאינם דברים שלמים בתכלית השלמות כמו שזכרנו ועל כן הודיענו שחייב לזמן על כלם אבל אם אכל טבל ואפילו טבל מדרבנן וטבל מדרבנן הוא הדבר הצומח בכלים מלאים עפר [היינו שאינן נקובים, כמבואר בדף מ"ד ע"ב ובדמאי פ"ה מ"ו, וע"ש] שלא יתחייבו אלו המתנות שזכרנו מן התורה אלא לדבר שהוא צומח מן הארץ אבל מה שיצמח בכלים הוא מתחייב במתנות מדרבנן: ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ר"ל שלא הוציאו ממנו חלק תרומה גדולה שיש בו כשיוציא ממנו מעשר קודם תרומה גדולה והיא חטה מרוחה: ומעשר שני והקדש שלא נפדו ר"ל לא נפדו כהוגן בשביל שפדה מעשר שני על מעות שאינן חתומין ולא מצוירים ופדה ההקדש בקרקע. והעיקר בידינו שהנכרי כשיתגייר לא יהיה ישראל אלא בשלשה דברים מילה וטבילה והרצאת קרבן ומה שנאמר בכאן והנכרי ר"ל כשיכנס בדת ישראל ונמול ולא טבל שמא היינו חושבים שאלו הנזכרים בכאן אחר שיש בם חלק משלמותם שמותר לזמן עליהם על כן הודיעונו שאחר שלא נגמרו דיניהם כפי שזכרנו לא יתחייב עליהם זמון ועוד אפרש אחר זה ענין זמון:

משנה ב

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם כו': אין הלכה כרבי יהודה וזה שאמר קטנים אין מזמנין עליהם הוא כשלא ידעו ענין הברכה שהוא הדור ורוממות הקב"ה אבל כשידעו למי מברכים מזמנין עליהם והנשים מזמנות לעצמן:

משנה ג

כיצד מזמנין בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו כו': מה שנאמר במשנה הזאת אחד עשרה ואחד עשרה רבוא הוא דעת רבי עקיבא וכל מה שיבא אחר כך הוא דעת רבי יוסי הגלילי שהוא אומר לפי רוב הקהל הן מברכין ופסק ההלכה שמשלשה ועד עשרה אחד מהן מברך נברך שאכלנו משלו ועונין הכל ברוך הוא שאכלנו משלו ומעשרה ולמעלה אחד מהן מברך (אומר) נברך לאלהינו שאכלנו משלו ועונין הכל ברוך אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו והלכה כרבי ישמעאל (דף נ' ע"א):

משנה ד

שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין ליחלק כו': טעם הענין הזה מבואר כי כשיגיעו לעשרה יוסיף מלת הברכה כפי שאמרנו:

משנה ה

שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד כו': חבורה היא קהלה: ושאמר אם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן על מנת שלא יהיה לשתי החבורות שמש אחד ישמש לשתי החבורות אבל אם היה להם שמש אחד ואע"פ שלא יראו אלו את אלו מצטרפין לזמון: והיין של זמן ההוא היה חזק מאד ולא היו יכולים לשתותו עד יתנו לתוכו מים הרבה וע"כ לא נתחייב לברך עליו בפה"ג לדעת ר"א עד שימזגהו במים שקודם שיהיה מזוג אינו יין מפני שלא יוכלו לשתותו ואין הלכה כר"א:

פרק ח

משנה א

אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה כו': ענין מברך על היום קידוש השבת או המועד. ב"ש מקדימין הקידוש קודם פרי הגפן שאלולי כבוד היום לא נצרכו ליין ובית הלל מקדימים בורא פרי הגפן כי לולי היין לא היינו יכולין לעשות קידוש:

משנה ב

בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס כו': בית הלל אומרים שאין נוטלין לידים עד שימלאו כוס של ברכה שמא יהו אחורי הכוס טמאים במשקים טמאים

וכשיחזור הכוס בידו וידו לא נתנגבה נטמאו המים שעל ידיו באחורי הכוס ונטמאו ידיו במים ההם שעליהן וכשיהיו ידיו מנוגבים לא יטמאו באחורי הכוס שטומאתו על הענין שאמרנו ודעת בית שמאי שכוס שענינו כך אסור להשתמש בו אבל מחייבין בית שמאי נטילת הידים קודם קדוש שמא יהיו ידיו מטונפות [צ"ל מטומאות ובזה מיושב השגת הראב"ד בפ"ח הל"א מהל' אבות הטומאה] ונטמאו המשקין שאחורי הכוס והמשקין ההם מטמאין את הכוס. והעיקר באלו הענינים כלן רוצה לומר בטומאת ידים ובטומאת משקין היאך יטמאו הכלים מגבן בלבד והיאך יטמאו המשקין ולא יטמא האדם אי אפשר לפרש אותו בכאן מפני שיצטרך לפירושו יותר מעשרה דפין אבל יתבאר לך הכל במקומו במסכת טהרות ופרה ומקואות וידים וטבול יום מאשר תראה מדברינו באלו המסכתות יתבאר לך אלו העיקרים.

משנה ג

בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן ובית הלל אומרים על הכסת: פירוש מקנח מנגב. ופירוש מפה היא היריעה הפרוסה על השלחן. וכסת הוא המכבד [צ"ל המכבר מלשון הכתוב (מ"ב ח, טו) ופירש רד"ק שהוא כר] שישב אדם עליו מצמר או ממשי או מפשתים ובית שמאי אומרים שמא תהיה הכסת טמאה ונטמאו המשקין אשר במפה וכל מי שיקנח במפה ההיא יטמא ידיו ובית הלל אומרום שמא יהיה השלחן טמא ונטמאו המשקין אשר במפה ויטמאו האוכלין ובית שמאי אומרים שכל שלחן שענינו כך אסור להשתמש בו. וכל זה נוהג על העקרים שיתבארו במסכתות שזכרתי לך:.

משנה ד

בית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים כו': פירוש מכבדים את הבית להסיר הפתיתין שנפלו מן הסעודה. ודברי הכל היא שאם יהיה שם פתיתין כזית שאסור לרחוץ הידים עד שיסירו אותם. ובית שמאי אומרים מותר להשתמש בשמש עם הארץ ומפני שלא ידע מה שצריך להסיר יהיה אז מותר בנטילת הידים על כן אמר אין נוטלין לידים עד שיפנו המקום כולו. וב"ה אוסרין להשתמש בשמש עם הארץ ובשביל כך אומרים נוטלין לידים תחלה שהשמש עצמו לא יטול לידים עד שיסיר כל מה שהוא כזית. והלכה כבית שמאי:

משנה ה

בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה כו': כבר נתבאר בגמרא שהכל מסכימין שברכת המזון היא הראשונה והבדלה אחרונה אבל נחלקו בית שמאי ובית הלל בהקדמת הנר על הבשמים שבית שמאי יקדימו הנר ובית הלל יקדימו הבשמים ומה

שצריך לכלול המזון עם ההבדלה כדי ללמדך מתוך דבריו היאך יהיה הסדר אם התחיל לאכול בשבת ולא השלים עד מוצאי שבת ועוד שהוא כלל בראש הפרק הדברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה לפיכך לא זכר מחלקותם בהבדלה עד שכלל הסעודה עם ההבדלה:

משנה ו

אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עובדי כוכבים כו': כבר ידעת מדברי התורה שאסור להנות בדבר מדברי העבודת כוכבים והוא מה שאמר הכתוב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ונר של עכו"ם אסור להבדיל עליו מפני שלא שבת והעיקר בידינו אור שלא שבת אין מברכין עליו ובשמים של עובדי כוכבים אין מברכין עליהן שכל ענינם לשם עובדי כוכבים. ואסר ברכת הנר עד שיאותו רוצה לומר עד שיהנו ממנו ואז יהיה מותר לברך עליו במוצאי שבת:

משנה ז

מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך כו': פירוש יתעכל יהיה נטחן המאכל ושיעור זמנו כל זמן שאינו רעב אחר אותה אכילה. ובמזיד דברי הכל חוזר למקומו:

משנה ח

בא להם יין לאחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס כו': יש מי שקורא שיקרא ויש מי שקורא שישמע והענין אחד שהכוונה שלא יענה אמן בהיות הכותי מברך עד שישמע העונה אמן כל הברכה. ובכאן אפרש לך ענין הכותים העם שהביא סנחריב מכותה והושיבם בערי שומרון העיד הכתוב בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מלכים ב ייז:לייג) אבל באורך הימים למדו התורה וקבלוה על פשוטה והמצות אשר החזיקו בהן (ברכות מז: וש"נ) היו מקפידים עליהם וישימו לבם עליהם מאד והוחזקו שהיו מאמינים בדתינו ומיחדים ולא יעבדו ע"א עד אשר חקרו עליהם חכמים ומצאום מכבדים הר גריזים וחקרו על הדבר ההוא ומצאו להם בהר ההוא (חולין דף ו.) דמות יונה וידעו שהם עובדים ע"א אז החזיקום בחזקת עובדי כוכבים גמורים לכל דבריהם: וכל מה שתמצא במשנה מן הדברים מענין הכותיים אשר תבין מהם שהכותים נכבדים מן העובדי כוכבים ופחותים מישראל כמו שאמרו מזמנין עם הכותי וכותי המברך וזולתו לא אמרו זה אלא קודם שחקרו עליהם אבל מעת שחקרו עליהם ומצאו אשר זכרנו הם פחותים מן העובדי כוכבים מאד. ועל כן דע אותו ולא נצטרך לשנות לך זה העיקר בכל מקום שנזכר כותי:

פרק ט

משנה א

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל וכו': מקום שנעשו נסים לישראל כגון ים ונחלי ארנון ואבן שישב עליה משה במלחמת עמלק וכדומה לזה. וכבר אמרנו באשר הקדמנו כי בכל מקום שיאמר ברוך רוצה לומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם. ופירוש נעקרה ידוע:

משנה ב

על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות כו': זיקים הם ניצוצים והם התבניות הנראין בשמים כדמות כוכבים יש להם זנבות: וזועות קול שאון נשמע באויר כקול רחים סובבים לאטם [נראה שהוא מלשון הכתוב (בראשית לג, יד) ואני אתנהלה לאטי, והיינו כשהם סובבים בנחת] ופירוש רעמים ידוע. וכן פירוש הברקים. ורוחות רוצה לומר הסערות הגדולות הנושבות שאינן מצויות תמיד. ומה שאמר על ההרים ועל הגבעות ומה שאחריו שיברך ברוך עושה בראשית אינו מברך ברכה אחרת אבל בדברים המוקדמים כמו הזיקים והרוחות ומה שזכר ביניהם יברך עושה בראשית או שכחו מלא עולם. ודברי רבי יהודה לפרקים ר"ל כשיראוהו אחר זמן וזה משלשים יום לשלשים יום ולמעלה. ואין הלכה כרבי יהודה. [צ"ע דבחבורו פ"י מהלכות ברכות הלכה ט"ו פסק כר"י, ועי' בטור א"ח סי' רכ"ח הקשה על דבריו דפסק כיחיד. ומ"כ מהה"ג מוהר"ר וואלף אופנהיים דסבירא ליה להרמב"ם דר"י תרתי קאמר ומפרש הת"ק בחדא במאי דמפיק ים הגדול משאר הימים מתוך חשיבתו ובזה הלכתא כוותיה ועיין בב"י שם טור א"ח, ופליג עליה בחדא באומרו בזמן כו' פירוש כשרואה לל' יום אז קובע ברכה לעצמו אבל תוך ל' דינו כשאר ימים ומברך עושה בראשית, דבזה אין הלכה כר"י דתוך ל' אינו מברך כלום בכל הני מילי]:

משנה ג

בנה בית חדש וקנה לו כלים חדשים כו': מה שאמר על הרעה מעין הטובה ר"ל כשיבא עליו מקרה רע ואע"פ שאפשר שסופו לטוב יברך דיין האמת. וכן כשתבא לו טובה ואע"פ שאפשר להיות סופה לרע יברך הטוב והמטיב. ודמיון הענין הראשון כגון שיעבור גשם שוטף על ארצו זה מקרה רע אף על פי שסופו לטוב מפני שהוא מרוה הארץ ואפשר שהגשם ההוא יביא תועלת לשדהו. ודמיון הענין השני כגון שימצא מטמון ויראהו איש בשעת מציאתו וזה טוב ואע"פ שאפשר שסופו לרע כי זה האיש שראהו בשעת מציאת הממון ילשין בו לשר ויענהו ויבקש ממנה יותר ממה שמצא והטעם שהדברים המצוים אשר אין במציאותם ספק יברך על מה שנמצא מהם תחלה ואל יהי חושש למה שיקרה

בסופם לפי שהעתידות ההם אפשר שיהיו או שלא יהיו: פירוש לשעבר הוא על דבר שחלף ועבר זמנו שלא יתפלל על דבר שכבר נגזר אבל יש לו להתפלל על העתידות:

משנה ד

הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו וא' ביציאתו כו': כרך שם למדינה. ומה שאמר בכאן מתפלל אינו ר"ל תפלה בכונה ולפאת מזרח ולא גם כן ברכה אבל היא בקשה. בשעת כניסתו הוא מתפלל להקב"ה שישמרהו במדינה ובשעת צאתו יודה לאל שהוציאו ממנה לשלום. ובן עזאי מוסיף שתים בשעת כניסתו הוא נותן שבח והודאה למקום על אשר הצילו בדרך עד שהגיעו לשלום למדינה ובשעת צאתו מתפלל להצילו כמו כן בדרך שילך בה וכבר אמר כלל זה הענין והוא שיתן שבח למקום על הטובה שגמלהו במה שעבר ויבקש מלפניו לגמול אותו כמו כן בעתיד. והלכה כבן עזאי:

משנה ה

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כו': מה שאמר כשם שהוא מברך על הטובה רוצה לומר לקבל אותו בשמחה ולב טוב ולכבוש כעסו וייטיב נפשו כשיברך דיין האמת כמו שיעשה בשעה שיברך הטוב והמטיב וכמו שהיו אומרים החכמים ברוב דבריהם כל מה דעביד מן שמיא לטב וזה דבר שכלי אצל בעלי השכל ואפילו לא הורה הכתוב עליו לפי שיש דברים רבים נראי' בתחלתן טובים ויהיה אחריתם רעה רבה ועל כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבא עליו רעה גדולה מפני שאינו יודע סופה. וכמו כן אסרו ע"ה להרבות בשמחה ובשחוק אבל תהיה השמחה במעשים עליונים רוצה לומר לעשות הצדק ולרדוף אותו. ואולם אזהרת הכתוב על היגון והדאגה כל כך הוא גלוי ומפורסם בספרים בדברי הנבואה שאין צריך לדבר עליו וזה שלא היה הכבוד ההוא שהוא מצטער עליו לטובתו בעולם מתחלתו ועד סופו ויחשוב החושב שכבר הצליח ושהיא ההצלחה האמתית והיה הכבוד ההוא סבה לטרדו מחיי העולם הבא ועל כן נאמר (משלי יד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ולפיכך יכוין אדם מחשבתו ויתפלל לאל להיות כל מה שיבואהו בעולם הזה מרע ומטוב סבה להשיג אליו ההצלחה האמתית. ומה שאמר ביצר טוב וביצר רע רוצה לומר להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו ואפילו בשעת העברה והכעס והאף שכל זה הוא יצר רע כמו שאמר בכל דרכיך דעהו אפילו בדבר עברה. ופירוש מדה ענין. רוצה לומר בכל ענין שיבואך שבחהו והודהו:

לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח כו': קלות ראש הפך כובד ראש שהקדמנו וענינו שלא ירבה בשחוק ובדברי שעשועים. ושער המזרח ר"ל הפתח המזרחי מפתחי

העזרה והוא הנקרא שער ניקנור וקדש הקדשים מערב לעזרה כנגד השער הנזכר ופירוש מכוון מקביל. ופירוש מקלו המטה אשר בידו. ואפונדתו בגד שילבש האדם על בשרו להזיע בו ולא יטנף בגדיו החמודות בזיעה ואין מנהג אדם לצאת בו לבדו עד שילבש עליו בגד אחר: ופירוש קפנדריא שיעשה אותו דרך לקצר דרכו וזה כגון שיכנס בשער זה ויצא בשער שכנגדו כדי שיגיע למקום ידוע כי אין ראוי להכנס במקום הנכבד ההוא תחלה אלא לענין מעניני תפלה ועבודה ומה שאמר ורקיקה מקל ותומר פירוש שתהיה הרקיקה אסורה במקום ההוא מדרך ק"ו כי אחר שהמנעל שנעשה לשמירת הרגלים אסור להכניס בו במקום ההוא יותר ויותר הוא אסור הרוק שם מפני שהוא דבר מטונף:

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם כו': מינים הם הכופרים בתורה שלא יאמינו בחיי העולם הבא ועוד נבאר ענין העולם הבא במקומו במסכת סנהדרין ופירוש קלקלו השחיתו הדעות והאמונות. וכשאמרו בכלל התקנות שתקנו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם האל מפני שמלת שלום הוא שם משמות הקב"ה (שבת דף י:) והביאו ראיה שהדבר ההוא מותר מענין בעז שאמר ה' עמכם והשיבוהו יברכך ה'. ומה שאמר אחר כן ואומר אל תבוז כי זקנה אמך אינו ראיה על מה שהקדים שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם אבל ראיה שלא יבוז וילעיג לתקנות חכמים אף על פי שהם ישנות וקדמוניות ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל ואחר כן הביא ראיה על כל העוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ולענוש אותם כי הם הפרו תורה וזהו שאמר הפרו תורתך עת לעשות לה' אבל מי שיעזוב הפסוק על סדורו ויפרשהו ויאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך יאמר כי כשיבא העת להפרע מהם ולהנקם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כי נצא ממנו לענין הדין הנגזר מהקב"ה על כל אדם ועל כן אל תבקש ממני עתה בענין הזה אשר אני בו אלא לבאר דברי המדברים בלבד על דרך פירוש פשוט בכל דבריו כי דברי הכתוב יבטלו קצתם לקצתם בענין ההוא וכן דברי החכמים אבל היסוד הוא כי הקב"ה יגמול לטובים ויענוש הרעים והכל במשפט כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים שנאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול ודרך הצדק בהם אין ביכולת אדם להשיגו כאשר אין בכח שכל אדם להיות שכלו כולל דעת הקב"ה וכבר הודיענו הכתוב כי אין ביכולת רעיונינו להשיג חכמתו וצדק דיניו בכל מה שפעל ויפעל והוא מה שאמר (ישעיה נה) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם ועל כן יש לך לסמוך על היסוד הזה ואל תשגה נפשך להעמיק אחר הענין הזה כי כל מי שחקר אחריו מאנשי תורתנו וזולתה לא השיג ממש אבל הוא כמו

שאמרו ע"ה צלל במים אדירים והעלה חרס בידו ואם תראה בדברי מן המדבר בזה הענין דמות ענינים אמתיים ומלים דומים טענה אינו כן אך בעת תטיב להסתכל יסור הצפוי ההוא שהוא כסף סיגים מצופה על חרס ויש עליו קושיות וטענות ובאחרונה יחזור למה שאמרתי לך ונאבד רוב הדברים וחבור הספרים אבל דברי הפילוסופים בענין ההוא והם הבקיאים בפילוסופיא הוא דבר מופלא מאד ועמוק וצריך להקדמות רבות. והרגיל בחכמות והאיש המשכיל הנבוב ישים אל לבו הדברים ההם ויקשור את דבריהם עם דברי הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' אות באות ויכוין מדבריהם ענין קרוב ממה שדברתי לך ביסוד הזה או מה שהוא יותר מדויק ממנו ומבורר. ועוד נדבר בקצת הענין הזה במסכת אבות ואראך קצת מהסכמת בקיאי הפילוסופים לדברי הכתוב בכל הענינים ואין זה מקום להביא שם הדבר הזה לולי אשר כונתי כשיבא זכר דבר בענין האמונה לבאר בו מעט כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו.